

Karel Staes: Arme mensen, komend uit de “generatiearmoede”, zijn een spiegel voor alle anderen

Ooit heb ik het privékantoor gezien van de eerste kardinaal van Mechelen, de Spaanse aartsbisschop “Granvelle”. Politieke tegenstanders deed hij plechtig uitgeleide met een uitnodigend gebaar. “Hierlangs”, wees hij, een gordijn in de andere hoek opzijschuivend en vooraleer “de ander” het besepte, lag hij diep in een vergeetput, mogelijk geholpen door een bereidwillig kardinaalsduwtje in de rug.

Generaties na elkaar hebben arme mensen dat duwtje in de rug gekregen van de “samen - leving” die weigerde met hen samen te leven en hen later wat liefdadigheid betoonde (aanvankelijk ter eigen zielezaligheid !) tot de professionele hulpverlening vandaag ook, soms aangepast, voor hen beschikbaar werd. Systematische uitgesloten worden draagt fataal de overtuiging over van de eigen minderwaardigheid en je gaat om de duur denken zoals over jou werd en wordt gedacht: je bent een klaploper, een luiaard, een sukkelaar, een marginaal, een schuldige, een mislukkeling, een spijtig ongeluk, een zonderling, een merkwaardigheid, een schuldige of een “sukkelaar”, een hopeloos geval...enz.)

Gaandeweg wordt eenzaamheid een ingebakken kenmerk van arme mensen, doorgaans louter individueel “geholpen” en dikwijls opgegeven “bij gebrek aan motivatie en/of zelfredzaamheid.” “Deze mensen willen niet geholpen worden” klinkt het dan. Ofwel: “zo’n mensen zijn niet te helpen” Heel dikwijls komen ze vroegtijdig in instellingen terecht en doorgaans sterven ze vlugger dan de anderen (niet zelden onverwacht, ruw en zelfs gewelddadig) De vergeetput als metafoor voor een vindplaats van arme mensen is helaas nog altijd bruikbaar. Vandaag valt armoede officieel in het algemene en in het beleidsdenken samen met “een tekort aan geld” en dat is een grondige misvatting met tal van gevolgen.

Zo wordt hun eenzaamheid zelden als basispijn onderkend. En dit niet alleen als de beleving van geïsoleerde mensen, maar even sterk als het zich eenzaam voelen van verminkte families (met bv. uit huis geplaatste kinderen) en eenoudergezinnen. Ze beleven zichzelf als “er niet bijhoren”.

Enkele korte verhalen geven mogelijk een meer sprekende sfeer...

- Dit is de nieuwe mail van mijn overleden poes Kenza, schrijft Wesley. Boemba (de nieuwe poes) heeft er ook een. (adres geschrappt) Zo eer ik mijn huisdieren en ik zal ze nooit vergeten.

Veel meer heeft Wesley niet om te eren. Gelukkig kan hij, van uit zijn betonhokje in hartje Gent, nog wat mailtjes sturen. Eenzaamheid wordt natuurlijk nooit elektronisch opgelost, maar soms bij wijze van illusie draaglijk gehouden.

Deze mens maakte kennis met individuele hulpverlening, maar bleek niet gemotiveerd

Walter werd nu meer dan een halve eeuw geleden in de gesloten psychiatrie geboren achter matglas en deuren die automatisch op slot vielen. Als opgroeiende jongen in het toenmalige “wederopvoedingsgesticht” te Mol hoorde hij dat zijn moeder gestorven was. Hij herinnerde zich haar niet, het bleek een prostituee te zijn. Nu woont Walter alleen in de stad en hij leeft zich uit achter het computerscherm. Daar zit hij op facebook, en vertelt hij over zijn duizendtweehondzestig vrienden en hoe die hier en daar hun medeleven neerschrijven, als hij over zijn moeder vertelt. Destijds hebben we nog een foto van haar teruggevonden op haar graf. We moesten lang zoeken waar ze begraven lag en hadden nadien een toelating nodig om

de ovaal ingelijste foto er af te halen. Op het facebook zien we Walters moeder terug, ze kijkt ons aan als een bedroefd jong meisje.

Verslaving is hier niet de oorzaak van armoede (meer dan financieel tekort), wel andersom. Walters miserie bracht hem tot verslavend gedrag.

- Er is iemand van het dak gesprongen, zegt Roger nog aan de telefoon en hij heeft het over het dak van het grote betongebouw waarin hij zelf woont.
En bovendien vertelt hij het op een alledaagse toon, alsof hij wil laten weten dat het regent in Brussel. Hij woont in een enorme blok naast de Noord-Zuideverbinding van het spoor. Bij het binnenkomen liggen de drugspuiten op de grond als bananenschillen. Op de kale betonmuren grijzen graffiti als de onleesbare handtekeningen van vereenzaamde mensen.
- Hij ligt er nog, vertelt Roger bijna opgeruimd verder, de verpleegster die bij mij komt heeft beneden een wit laken zien liggen en dat is nog niet weg.
- Duurt wel lang, zeg ik , om iets te zeggen .
- Ah ja hé, praat hij rustig verder, ze moeten eerst onderzoeken of het een ongeluk is of niet, of hij het zelf gedaan heeft en of het iets is met drugs en drank...ge kent dat, hé ! Even antwoord ik niet. Ja, ik ken dat, maar alleen van het te zien bij anderen...en dat is al verschrikkelijk genoeg !
- Wat een geluk dat ik het niet ben, lacht Roger.
Ik griezelen. Hij kan het weten want hij is aan zowat alles verslaafd geweest en zat jaren overal opgesloten;
- Ja, zucht ik, jij ben het inderdaad niet, Roger !
Daarna val ik stil.
Ik krijg een vrolijke “goeie dag” en hij hangt op.

Roger is een volledige ervaringsdeskundige. Dit soort miserie en de daarbij behorende eenzaamheid kent hij van binnenuit.

Frans ligt “palliatief”. De luxe van dit gastvrije sterfverblijf is er een van “voortaan zonder pijn” en voorzien van vriendelijk personeel tot op het minzame af. Het is nog vroeg in de middag en de regen weent langs de ruiten. Frans slaapt kunstmatig, hij slaapt tot hij zal inslapen bij een bloeiende kastanjeboom: aan het raam. Maar af en toe balt zich zijn rechtervuist. Het is alsof hij in dat vermagerde knuistje de verhalen van weleer bewaart. Ik ken die verhalen. Ze vertellen over krotwoningen zonder verwarming, mislukte relaties, verslaving, zwerven ...en vooral vluchten voor een steeds killer wordende eenzaamheid. Nadien kwam hij in een groep gelijkgezinden terecht tussen wie hij het leerde een vuist te maken tegen de miserie en stem te maken met en in naam van mensen zoals hij. Ooit vertelde hij ons dat de levenslange onmacht van arme mensen hen tenslotte gewillig “ja” doet antwoorden op alle officiële, deskundig geformuleerde vragen. “Maar het is een ja , vertelde hij letterlijk, met een gebalde vuist in je zak.” Weldra zal zijn strak gesloten vuist zich eindelijk ontspannen.

- Ga in vrede, fluister en bid ik tot deze stil stervende man

Wanneer eindelijk de tijd aanbreekt dat arme mensen elkaar vinden op een menswaardige manier, kunnen zij een betrouwbare ervaringsdeskundigheid uitspreken – geen belevenis van enkelingen van op geïsoleerde en autoritair geldende eilandjes ! – en door dat luisteren, dat vervolledigen en nuanceren van elkaar komt stilaan de totaalervaring van een grotere groep

tot uiting. Het komt erop aan dit soort groepsbelevingen te willen beluisteren en uit te breiden naar zijn waarachtige en algemeen geldende draagwijdte.

Alles hangt netjes aangeduid: kinderpsychiatrie, jongeren, gesprekstraining, groepstherapie... We komen in de afdeling “jongeren”, van vijftien tot achttien. De afdeling is voorzien van een prikkelarme ruimte of naakte cel met toiletpot en bed. “Arm aan prikkels” maakt rustiger en “minder suïcidaal minded” of “verminderde lust tot zelfdoding”. Al wat in het Engels kan omschreven worden klinkt professioneler. Het meisje van zestien vertelt voluit en laat een gsm-portretje zien. Op het kleine scherm lacht een mooi meisje.

- Da's Liesbeth, orakelt Sandra, Liesbeth is mijn vriendin, da's ook een meisje dat zelfmoord wil plegen !

Sandra spreekt nog lekker ouderwets, ze wijst zelfdoding nog aan als moord. Maar dan wel met een verlamme vanzelfsprekendheid.

- We willen het samen doen, dan laten we elkaar niet alleen ! Dat zou fijn zijn, maar iedereen houdt ons tegen. Waarom laten ze ons niet met rust ?

Een vraag die met een tergend lange vinger naar deze wereld wijst.

Het vroegtijdige hopeloos geworden levensverhaal van vele arme jongeren kan deels worden opgevangen door gerichte deskundige hulpverlening. Die blijft dus onmisbaar. Maar onze publieke manier van “samen leven” gaat niet vrijuit en als een gemeenschappelijk “wij” van arme mensen geen positieve kracht ontwikkelt... is de betachte oplossing of “genezing” en menswording een theoretische utopie.

Hij staat zowat te scharrelen bij de ingang van de Aldi supermarkt. Omdat ik al eerder mensen daar zag bedelen, denk ik dat hij zijn hand gaat uitsteken naar klanten die de winkel in- en uit lopen, maar ik vergis me. Het is een man van middelbare leeftijd, wat verfrommeld met zijn muts van saai boven een grauw, bleek gezicht. En dan zie ik het ! Hij zoekt sigarettenstompjes, hier en daar weggeworpen aan de ingang. Zo te zien bukt hij zich achteloos en onverschillig, maar in feite buigt hij zich heel gericht om de grond nauwkeurig af te stropen. Onopvallend vult hij de zak van zijn versleten vest, alsof hij naar een zakdoek tast en ondertussen kijkt hij voorzichtig rond. Stilaan begrijp ik het. Hij verzamelt oude, bijna opgerookte tabak, maar zonder dat het publiek opvalt. Als mijn blik de zijne kruist, flikkeren zijn ogen even. Ik lees een vijandigheid in zonder bodem en keer me zo onverschillig mogelijk af. Terug uit de supermarkt zie ik hem wat verder staan. Hij rookt rustig een stompje op tot op het bot. Niemand slaat acht op hem. Schaamte is de diepste wonde die ik ken.

Schaamte maakt eenzaam, overal en altijd. Zelfverweer daartegen maakt nog eenzamer, want het stuit veelal op onbegrip en nog grotere afwijzing.

Het enige antwoord tegen de beschaamd makende eenzaamheid van generatiearmen bestaat erin dat deze mensen elkaar onderling herkennen in hun eigen ellendegeschiedenis: zo vindt de een de ander terug vanuit een gemeenschappelijke beleving en kan zich een kracht ontwikkelen om samen “neen” te zeggen tegen de miserie. Daarom deze enkele anekdotes waarin “eenzaamheid” weinig wordt genoemd, maar er overal als blote ballast uit valt. Toen wij, na onophoudelijk zoeken en bezoeken, arme mensen zagen samenkomen en toen zij soms oude bekenden en zelfs verwanten en familie terug vonden, begonnen zij langzaam eigen netwerken te maken en slaagden er stilaan in elkaar te ondersteunen. Wie hen van dichterbij kent en aan platformen deelneemt van waar zij hun stem naar buiten kunnen

brengen, moet onderkennen dat deze mensen een spiegel worden voor wat zo algemeen menselijk is dat ze soms eerlijke buitenstaanders stil en zelfs op hun beurt "beschaamd" maakt. Daarom worden ze zo dikwijls doorverwezen en daarom wordt zo dikwijls verteld "dat de overheid" er moet voor zorgen.

Hulpverlening is, hoe onmisbaar ook en hoezeer ook aangepast aan deze groep, geen sluitende oplossing.

Dikwijls wordt gesteld dat arme mensen "geen aparte soort" uitmaken en dat we allemaal "gelijk" zijn, uit de oprechte vrees of zorg van de armen een minderwaardige kaste te maken. Maar dit is een zeer dubbelzinnige formulering. Uitgaan van verschillen is niet perse fout! De eigenheid van hun langdurige ervaring, dikwijls generaties lang, heeft hun beleving zeer apart gemaakt, hun schaamtegevoel fundamenteel en hun kansen tot deelname aan de samenleving klein. Daarom manifesteren zij nog al eens een ontwijkend of afwijzend gedrag met ijle beloften en zelfs leugens vanuit hun basiswantrouwen en angst tegenover de buitenwereld. Zo kan het gebeuren dat zij zichzelf dreigen uit te stoten. Wie met dit soort "anders" zijn geen rekening houdt, maakt alle verdere kennismaking moeilijk, zoniet onmogelijk... en vergroot dus hun eenzaamheid!

Het is veel dichter bij de werkelijkheid te stellen dat niet iedereen gelijk is, maar wel iedereen volwaardig. Dit principe is toepasbaar op iedereen die anders is, anders denkt en anders voelt. De diepere gemeenschappelijkheid is er een van de meest vitale menselijke waarden, die bij arme mensen dikwijls boven komen in hun directe overlevingsstrijd.

Het gordijn over de vergeetput hangt nog altijd deels of volledig over deze mensen. Het is dringend aan ontmaskering toe en de vergeetput wordt best eindelijk volledig gesloten!

Uitgetypte versie van mijn bijdrage op de studiedag 'Het zal mij een zorg wezen? Over palliatieve zorg bij kwetsbare groepen.' (15 03 18)

Onmiddellijk terugdenkend aan de talloze overledenen sinds mijn komst in Kauwenberg (September 1978, ik was niet de stichter, Kauwenberg bestond toen al zes jaar!) schoten mij hun namen voor de geest. Hun foto's hangen ter plaatse aan de muur in een grote kader. Een 65-tal maakten mij duidelijk, dat er slechts de laatste jaren zo iets als extreem palliatieve zorg bestond een vlotte opname van mensen die een tweetal weken later stierven. Het was eerder een zachte versie van terminale aandacht voor deze mensen. Verder is het vooralsnog niet. De vraag kan rijzen in hoever palliatieve zorg elitair begonnen is en zich langzaam breder uitbreidt naar derden.

Over wie gaat het dan?

Bij wijze van voorbeeld geef ik een ontmoeting weer van enkele jaren terug. Een klas van 14jarige scholieren kwam vragen naar de identiteit en de leefwereld van extreem arme mensen. Ik vroeg hen naar concrete verhalen in hun eigen leven, waaruit blijkt hoe beschaamd zij ooit waren geweest in een publieke onmacht. Dit wisten zij zich pijnlijk, te herinneren en dus brachten zij weinig ter sprake...in het begin zoveel als niets. Het viel hen zeer moeilijk hier wat over te vertellen. Ik gaf een voorbeeld uit mijn eigen prille verleden. "Aan bord: "Staes!"...en ik schuifde moeizaam naar het bord, waar mij werd gevraagd een rekenkundig vraagstuk op te lossen met het krijt in de hand. Het werd een wiskundig kerkhof. Ik voelde me

vuurrood worden en de hele klas had er wreedaardig lol aan. Toen wees "de meester" mij aan in een grijnslach: " Hij kàn het niet, hé !" Algemeen gelach. Die schaamte vergeet ik nooit. Langzaam kwamen toen de verhalen. Over zichtbaar geworden bloed van de maandstonde bij een ouder meisje en hoe ze voor heel de klas te kijk werd gesteld. Over het algemeen jolijt van iemand die antwoordde in een oeverloos gestotter. En het meisje dat niet mooi gekleed liep en zich moest vooraan staan in een eenzame show van miserie.

Het werd heel stil in ons groepje.

"Dat is schaamte, zei ik zacht en terecht vergeten jullie dat nooit meer". Welnu, arme, uitgesloten mensen maken dit altijd mee, hun leven lang. En ze doen er alles aan om vooral die schaamte te verbergen. Helaas dikwijls door uitbundig en agressief gedrag als de taal van het tegendeel.

Ik denk aan Harry. Hij is nu voluit over de zestig. Wie hem bevroegt over zijn voorbije leven, krijgt te horen: "Ik kan er boeken over schrijven !" Typisch is wel dat Harry analfaab is en rond paradeert met drie biccen in zijn borstzakje. Op een nacht brulde hij het uit, licht beschonken. "Jullie weten niks !" Hij wees ons wankel en agressief aan: "Ik weet wat armoede is, maar ik kan het niet zeggen ! En jullie kunnen erover spreken en schrijven...zonder te weten wat ik weet !"

Op een groepje van mannen, die elkaar regelmatig vinden, vroeg ik: "Als jullie één woord kregen dat voor jullie zelf belangrijk is, welk woord zou dat dan zijn? Het bleef lang stil in het groepje. Toen liet Raymond zijn blik langzaam over elke van ons gaan en zei: "Respect !"

En toen Tina bij de maatschappelijke werkster kwam om "te werken aan haar probleem", zei de hulpverleenster vriendelijk: " We gaan deze afspraken maken.." In werkelijkheid zijn dit geen afspraken maar bevelen. Deze mensen kunnen en mogen hier niet "neen" zeggen. Ooit vertelde Dirk ons: "Wij knikken dan "ja" met een gebalde vuist in onze zak.

Emancipatie en ontwakend zelfbewustzijn kunnen maar als deze mensen van "ik" naar "wij" gaan en dit in een wederzijdse ontdekking en respect, gedragen door derden. Generatiearmen nemen zelf de indruk over van het ingedrukt worden: ze denken over zichzelf zoals negatief over hen wordt gedacht. Ze willen niet geholpen worden en de hulpverlening noemt dit "een gemis aan elementaire motivatie." Maar dit is nu net het kerngevoel van waar het om gaat: de afwezigheid van wat verwacht wordt als voorwaarde om geholpen te worden.

In tijden van de geboorte van de gsm kwam Wim heel ostentatief bij ons binnen, zette zich midden tussen de anderen en begon voluit en luid te telefoneren. Dit is valse mimesis: het nabootsen van patronen van de sterken. Zoals de drie biccen van hierboven en het vriendelijk "ja" knikken aan de zogeheten afspraken. Er is ook de vraag: "Kan ik van u even weten in welke straat wij hier staan ? Ik lees het bordje niet...omdat ik mijn bril niet bij heb !

....Terwijl Martha zich op een weekend drie keer naar de douche begaf, omdat ze thuis geen kans kreeg zich volledig te wassen.

Uiterlijk kunnen deze mensen onverzorgd likken , zelfs vies en vuil, soms niet zo aantrekkelijk. Weet dan dat ze dat zelf ook beseffen en er bedrukt en beschaamd om zijn.

Tussendoor: opgelet voor de Engelse en andere vreemde woorden. Ook het facebook presteert het een virtuele aanwezigheid op te roepen zonder aanwezig te zijn. De Engels-Amerikaanse woorden hebben doorgaans meer allure dan inhoud en stilaan doden ze de eigen taal Zoals.... " a.s.a.p. (as soon als possible), try out, zich outen , checken, outfit .. en (helaas) enz.

Anders gekleurde medemensen worden dikwijls aan zien als concurrenten en als vijanden van eigen sociaal voordeel. Bijvoorbeeld hun meerderheid van wachtenden in lokalen van het OCMW. Ze worden soms ook jaloers bekeken als mensen met familie, met een vaste clan. Binnen de gezondheidszorg scoren arme mensen doorgaans met een "vroeg oud", te late diagnose, verwaarloosd gebit, onder stress. Ongezond wegens slecht wonen, geldtekort enz.

Het Algemeen Verslag over de Armoede uit het einde van de vorige eeuw en overwegend mee samengesteld vanuit de betrokken gezinnen zelf, leerde ons dat het uit huis plaatsen van kinderen de grootste zorg en pijn van deze mensen uitmaakten dat alles moet ondernomen worden om de band tussen ouders en kinderen niet te breken en al evenmin hun goede bedoelingen. Ik hoorde ooit een vrouw die in barensweeën naar buiten werd gedragen, begeleid werd door de schreeuw van de buurvrouw: "Let er op dat uw kind niet wordt geplaatst. Indien zo nodig och een plaatsing nodig s, mag da nooit gebeuren ten gevolge van de armoede en in ieder geval moet ervoor worden gezorgd dat ouders en kinderen de band kunnen blijven behouden.

Hier staat "het gerecht" - zoals trouwens altijd ! - symbool voor de samenleving die hen veroordeelt, hoog boven hen met een openbare aanklager. De letterlijke opstelling krijgt hier een beeldende kracht.

Hier kan het woord van een vriend psycholoog van pas komen die zijn "cliënten" benadert in grote eerbied. Hij stelt dat "eerbied" zoveel; inhoudt als "eer bieden" aan wie bij hem komt.

In de tweedelijns hulp hadden wij veel te maken met de diensten voor geestelijke gezondheidszorg. Hier kregen we gedaan dat de eerste ontmoeting niet gebeurde in de dienst zelf (van wachtzaal naar luisterende hulpverlener), maar bij de betrokkenen(n) thuis. Daar mochten geen nota's genomen worden per tablet, op papier of hoe dan ook. Dit wordt door hen opgevat als het onvoldoende eer bieden (door een overmaat van zichtbare verslaggeving).

ARMOEDE als EEN TEKORT AAN GELD

Over generaties heen kan een doorlopend geldtekort, met stijgende schuldenlast oorzaak worden van talloze problemen, bekend in de welzijnssector, tot dakloosheid toe, leiden naar generatiearmoede, doorgaand van ouders op kinderen en zo verder, met alle omliggende reacties van de samenleving (die niet samen - leeft) inbegrepen.

Zo bekeken, kunnen materieel armen kandidaat - generatiearmen worden .

- Hier is budgetbegeleiding geboden

- Directe ondersteuning met een bewindvoerder, die alles uit handen neemt en wekgeld verstrekt, terwijl alle schuldeisers op een wachtlijst worden gezet.

Wij leerden ook dit soort begeleiding herkennen bij generatiearmen als ondersteunende en noodzakelijke tussenkomst. Hier wordt de budgetbegeleiding in een of andere vorm een antwoord op de onmiddellijke problemen (die op zich een gevolg zijn van de diepere armoede)

Zo worden doorlopend armoede en verslaving (drank, drugs...) met elkaar verwisseld als oorzaak en gevolg. De diepere armoede is oorzaak van bv. verslaving. Dit verslavingsprobleem is niet oplosbaar als de armoede op zich niet reeds wordt aangepakt.

WESLEY en WALTER van hierboven (wat ik nog in dit document had staan onder de "verzamelnaam "eenzaamheid") sluit ik hier af met Wesley in de wachtkamer van de psychiatrie in Mortsel bij Antwerpen.

Daar zaten we dan, te wachten op iemand van binnen in het grote gebouw dat Sint Amadeüs heet. Dit gebouw is een zeer uitgebreide psychiatrie, vol geëngageerde mensen en diensten. Er is ook nog een beschuttende werkplaats aan verbonden. Heel vooraan zaten we te wachten in een ruime kamer vol portretten en schilderijen van mensen die zich in de loop der tijden in de instelling verdienstelijk hadden gemaakt. Wesley en ik kwamen van Merksplas, waar naast de gevangenis ook nog een kolonie gevestigd was. Daarin was Wesley jaren opgenomen als een dolende dakloze mens. eindelijk, hadden we het(toen !) voor elkaar gekregen dat hij zich kandidaat kon stellen voor een opname hier. hten duurde even tot een langdurig wachten.

En toen zag ik het...

Wesley wiegde traag naar voor en naar achter als de slinger van een oude klok.

-Het was Het vier jaren geleden dat ik, nog op een zachte stoel heb gezeten, zei hij zacht.

En hij wiegde voort.

En langzaam kroop in mij het besef tevoorschijn dat hij wiegend zonder woorden zei:

" Als niemand mij ooit gewiegd heeft, zal ik het zelf doen."